

Burgemeester Hermens (1877-1965) en de Joodse vluchtelingen in Amby

*Peter Jan Knegtmans**

Het verhaal wil dat op een ochtend in het voorjaar van 1933 een groep van een veertigtal uit Duitsland afkomstige Joodse vluchtelingen, veelal jonge gezinnen met koffers en kinderwagens, in het Zuid-Limburgse dorp Amby voor Huize Severen stond. De snel gewaarschuwde veldwachter bracht de hele groep naar het vlakbij gelegen huis van de burgemeester. De burgemeester en de veldwachter gaven hen te eten en regelden vervolgens huisvesting in een tiental leegstaande huizen aan wat toen de Hoofdstraat heette.¹

Dit verhaal is te mooi om niet waar te zijn. Toch roept het vragen op. Want wat bracht deze groep naar Amby? Amby is nu een wijk in de noordoostelijke hoek van Maastricht, maar was toen een zelfstandige gemeente. Huize Severen was een opvanghuis van de Zusters van Barmhartigheid voor meisjes en vrouwen. In het dorp bestond geen Joodse gemeente waarmee de vluchtelingen contact hadden en die voorlopig ondersteuning kon of leek te kunnen bieden. Er woonden op dat moment zelfs helemaal geen Joden. Ook is er niets waaruit blijkt dat het dorp of zijn bestuur de reputatie hadden open te staan voor de opvang van vluchtelingen of zelfs maar bekendheid genoten in Duitsland. Er was geen industrie die werkgelegenheid bood en op het eerste gezicht was er weinig of niets dat het dorp interessant maakte als toevluchtsoord. Toch bleef het niet bij het genoemde veertigtal of hoeveel het er in feite geweest kunnen zijn. Het is daarom interessant na te gaan wat de aanleiding kan zijn geweest voor het relatief grote aantal Joodse vluchtelingen dat zich in Amby vestigde, hoe het hen verging en wat hierbij de rol was van het gemeentebestuur, in het bijzonder die van zijn burgemeester, Martin Hermens.

Het burgemeesterschap

Voor de oorlog kenmerkte het bestuur van kleine gemeenten zich door persoonlijke en gemoedelijke verhoudingen. Met zijn circa 2200 inwoners was Amby zo'n gemeente. Het verslag over de toestand in het dorp over de jaren 1931 tot en met 1935 bevestigt dit beeld. De raad bestond geheel uit katholieken en zijn vergaderingen vielen op 'door de

* Met dank aan Fred Grünfeld, Peter Romijn en Willie Schipper voor hun kritische commentaar.

¹ H.A.J. van Rens, *De vervolging van joden en Sinti tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse provincie Limburg* (Diss. UvA 2013), 54.

gemoedelijkheid waarop de besprekingen werden gevoerd'.² Deze gemeenteraad telde zeven leden en het dorp had twee wethouders en een veldwachter. De raadsleden moeten elkaar hebben gekend door familie- of zakenrelaties, van school, uit verenigingen, van de jaarlijkse kermis of anders wel uit de kerk. Bij de verkiezingen voor de raad werd er gestemd op plaatselijke lijsten, niet op landelijke partijen.

In zulke kleine gemeenten domineerde de burgemeester het bestuur. Hij was een burgervader en een man van aanzien en gezag. In Amby zelfs zozeer dat in het college van burgemeester en wethouders pas tijdens de bezetting voor het eerst werd gestemd. Besluiten kwamen met eenstemmigheid tot stand. Tekenend voor Hermens' paternalisme was dat in de brief waarmee hij in 1942 afscheid nam van zijn gemeente, hij de wethouders en raadsleden dankte die hem gedurende een kwart eeuw met hun raadgevingen trouw terzijde hadden gestaan.³ Hierbij ging hij eraan voorbij dat de gemeenteraad het hoogste besluitvormende orgaan was en bepaald méér dan een adviserend lichaam.

Dat een dorpsburgemeester een man van aanzien was, was zelfs een voorwaarde. Want het burgemeesterschap in kleine gemeenten gold als een karig beloond ereambt.⁴ Een burgemeester had eigen geld nodig om te kunnen leven op de stand die bij het aanzien van het ambt paste. Van zijn jaarwedde van ruim 2100 gulden zou Hermens dit niet hebben gekund. De ongeveer 700 gulden die hierbij kwam toen Hermens ook burgemeester van het dorp Bemelen werd, kon het tekort niet goedmaken.⁵ Het ambt bracht immers verplichtingen met zich mee. Een Limburgse burgemeester moest de bisschop kunnen ontvangen en de minister, en het spreekt vanzelf dat hij niet uit de toon mocht vallen op ontvangsten van de commissaris der Koningin.

Hermens voldeed aan deze voorwaarden. Martinus Josephus Hendrikus Maria (Martin, uitgesproken op zijn Frans) Hermens was op 8 december 1877 op de hoeve Klein Geusselt in Amby geboren als zoon van de toen 31-jarige Hendrikus Joannes (Henri), landbouwer en lid van de gemeenteraad, en van Johanna Maria Kornelia Petronella Hubertina (Jeanette) Pluymaeckers, landbouwster van beroep.⁶ Het gezin verhuisde niet veel later naar de Moorveldhof, een carréboerderij in Ulestraten, iets ten westen van waar nu het

² Historisch Centrum Limburg (HCL): archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 140: 'Verslag van den toestand der Gemeente Amby over de jaren 1931 t/m 1935'.

³ Brief M. Hermens aan de inwoners van Amby, december 1942, in: Veronique Hermens, 'Ook deze tijd is niet verloren'. *Familie Hermens in de oorlog, 1933-1945* (Amby 2019), 7.

⁴ Zie voor de karakterisering van het burgemeesterschap: Peter Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen tijdens de Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 36-41 en 285.

⁵ Zie voor de jaarwedden HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 1142: persoonskaart M.J.H.M. Hermens (Amby); archief commissaris der Koningin toegang 04.11 nr. 387: persoonskaart M.J.H.M. Hermens (Bemelen). Ter vergelijking: het hoofd van een lagere school in Amsterdam verdiende bijna 4000 gulden.

⁶ HCL: Burgerlijke Stand in Limburg: Amby toegang 12.001 nr. A 072: geboorteakte Hermens.

vliegveld Maastricht Aachen Airport ligt. Deze boerderij was al bewoond geweest door Henri Hermens' voorouders. Hier in Ulestraten doorliep Martin de lagere school. Op elfjarige leeftijd verliet hij het ouderlijk huis en ging hij naar het gymnasium Rolduc in Kerkrade. Hoe lang hij hier bleef, is onbekend. Hij vertrok uit Rolduc zonder het eindexamen te hebben behaald. Tot besluit van zijn opleiding bezocht Martin Hermens een handelsschool in Luik.⁷

Henri Hermens' paardenhandel moeten goed hebben gelopen, want in 1901 kocht hij de Gravenhof, die tegenwoordig geldt als een van de tien monumentale kasteeltjes en herenhoeven in Amby. Het gezin vestigde zich hier in 1904 of 1905. Martin zette hier na de dood van zijn vader de zaak voort. Hij trouwde in 1915 in Hulsberg met de daar woonachtige Maria Josephina Hubertina (Marieke) Kerckhoffs. Zij was op 18 juni 1884 geboren op de kapitale hoeve Nieuwhof of Nuinhof in Nuth. Uit dit huwelijk werden negen kinderen geboren, vijf zoons en vier dochters.⁸

Hermens solliciteerde in december 1916 naar het ambt van burgemeester van zijn gemeente. Hij was er toen al wethouder. Na een bezoek, in jacquet, aan de commissaris der Koningin in Limburg oordeelde deze in zijn voordracht aan de minister van Binnenlandse Zaken dat Hermens op alle punten gunstig afstak bij zijn mededingers. Hij had bestuurlijke ervaring en behartigde met ijver en toewijding de belangen van zijn gemeente, genoot achting en vertrouwen en bezat voldoende algemene ontwikkeling om het ambt naar behoren te vervullen. En wat niet het minst belangrijk was, Hermens' 'geldelijke omstandigheden... zijn zeer gunstig en waarborgen mitsdien een onafhankelijk en onpartijdig bestuur'.⁹ Na een bezoek, opnieuw in jacquet, van Hermens aan de minister, volgde nog in januari 1917 het Koninklijk Besluit waarmee hij werd benoemd. Een jaar later werd hij na eenzelfde procedure tevens burgemeester van Bemelen, een dorp van toen 253 inwoners.¹⁰

Het begin van zijn burgemeesterschap tijdens de Eerste Wereldoorlog kan niet makkelijk zijn geweest. In de economisch gunstige en politiek rustiger jaren die hierop volgden, zal het bestuur zo overzichtelijk en gemoedelijk zijn geweest als eerder werd

⁷ Over zijn scholing: *De Nieuwe Limburger*, 9 februari 1965; HCL: archief Onderwijsinstellingen van het 'derde' Rolduc, toegang 17.21 nrs. 257 en 593. In laatstgenoemd document, een schriftje met de namen van de jongens die vanaf 1874 het eindexamen behaalden aan het gymnasium, de hbs, de 'filosofie' en de handelsschool, komt de naam van Hermens niet voor. De overige gegevens zijn ontleend aan een mail van Veronique Hermens aan Fred Grünfeld van 28 januari 2019.

⁸ Zie voor Marieke Kerckhoffs' geboorteakte HCL: toegang 12.078 Burgerlijke Stand in Limburg: Nuth, 1796-1942 nr. 6; voor de huwelijksakte: toegang 12.046 Burgerlijke Stand in Limburg: Hulsberg nr. 19. Zie over het gezin: Hermens, *'Ook deze tijd is niet verloren'*, passim.

⁹ HCL: archief Kabinet van de commissaris der Koningin toegang 04.11 nr. 379: commissaris der Koningin in Limburg aan minister van Binnenlandse Zaken, 10 januari 1917.

¹⁰ Zie voor de Koninklijke Besluiten dd. 26 januari 1917 en 22 juni 1918 HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 1142: persoonskaart M.J.H.M. Hermens. Zie over burgemeestersbenoemingen Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd* a.w., 40-41.

geschetst. Maar het ambt kreeg een onaangename kant toen in het begin van de jaren 1930 de economische crisis voelbaar werd en de werkloosheid snel opliep. Het college van burgemeester en wethouders moest immers beslissen wie voor werklozensteun in aanmerking kwam en wie niet, en wie in de gelegenheid werd gesteld wat te verdienen in de werkverschaffing of in het onderhoud of de aanleg van de straten en paden in het dorp. Dergelijke keuzes grepen diep in het leven van de betrokkenen in. Tot Hermens' belangrijkste werken uit die tijd als burgemeester worden gerekend het verharderen van de Hoofdstraat, de Kerkstraat, de Dorpsstraat en de Eindstraat (nu Ambyerstraat-Zuid en Noord) en de aanleg van gas- en waterleiding.¹¹ Hij getroostte zich grote moeite uit twee aanbieders de beste gasleverancier voor Amby te vinden. Tijdens de crisis wist hij bovendien het elektriciteitstarief in het dorp en de huren van een groep arbeidershuisjes te verlagen.¹²

Zoals gebruikelijk had ook deze burgemeester veel nevenfuncties. Hermens werd beschermheer van harmonieën en schutterijen, lid van het hoofdbestuur van de Limburgse Land- en Tuinbouwbond, bestuurder van de ambachtsschool in Maastricht en van het Limburgs Schapenstamboek, lid van de pachtkamer in Maastricht die besliste bij geschillen over pachtovereenkomsten, kerkbestuurslid in Amby en commissaris van de waterleidingmaatschappij voor Zuid-Limburg.¹³

De Joodse vluchtelingen in Amby

Het aan de macht komen van Hitler in Duitsland had in menige Nederlandse gemeente verstrekende gevolgen voor de taken en verantwoordelijkheden van de burgemeester. Al heel kort nadat Hitler in 1933 tot rijkskanselier was benoemd, werden Joden in Duitsland op straat gemolesteerd en geïntimideerd. Dit werd alleen maar erger toen op 1 april voor het hele land een Jodenboycot werd afgekondigd. SA-mannen intimideerden kopers van Joodse winkeliers en warenhuizen. De Joodse pers concludeerde daarom al spoedig dat Joden tot emigratie werden gedwongen.¹⁴ De eerste Joodse vluchtelingen verschenen al in januari 1933 in Nederland. De boycot vanaf 1 april bracht een stroomversnelling teweeg. Het Joods Vluchtelingen Comité telde er in 1933 ruim vierduizend.¹⁵ In het dorp Amby werden er zeventig geregistreerd.

¹¹ *De Nieuwe Limburger*, 9 februari 1965.

¹² Zie hiervoor de notulen van de gemeenteraad, HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 7.

¹³ *De Nieuwe Limburger*, 9 februari 1965. Zie ook de *Limburger Koerier* in de jaren 1920 en 1930.

¹⁴ Günter von Roden i.s.m. Rita Vogedes, *Geschiede der Duisburger Juden* (Duisburg 1986) 2 dln, 793 en 804. Zie ook Marcel Haenen, *De bokser. Het leven van Max Moszkowicz* (Amsterdam, Antwerpen 2018), 33 e.v.

¹⁵ Bob Moore, *Refugees from Nazi Germany in the Netherlands, 1933-1940* (Dordrecht, Boston, Lancaster 1986), 23. In april was ook in Maastricht een comité tot steunverlening aan Joodse vluchtelingen opgericht.

Wat bracht deze vluchtelingen naar het onbetekenende Amby? Het verhaal uit de aanhef hierboven lijkt het antwoord te bieden: er stonden in Amby huizen leeg aan de Bergerstraat en aan de Hoofdstraat, nu Ambyerstraat-Zuid in Maastricht. Dit waren ruime woningen die kort voor of tijdens de crisis gereed waren gekomen en waarvoor geen huurders waren gevonden. Maar wie in Duitsland wist dit? Wie kon dit weten? Het moet bijna betekenen dat al eerder vluchtelingen vanuit Maastricht of Heer – waar alleen al in 1933 respectievelijk 66 en 50 Poolse of staatloze vluchtelingen een toevluchtsoord vonden¹⁶ – naar Amby waren doorverwezen omdat er huizen leeg stonden. Heer was toen net als Amby een zelfstandige gemeente. Beide werden in 1970 bij Maastricht getrokken.

Tot de vijf vluchtelingen die op 5 mei 1933 als eersten in Amby werden geregistreerd en die woningen aan de Hoofdstraat kregen toegewezen, behoorden enkele Poolse Joden uit Hamborn.¹⁷ Zij moeten kennissen en familie hebben laten weten dat ze naar Amby moesten komen, want daar waren huizen. Dit soort nieuws verspreidt zich snel, toen net zoals nu.

Uit het verblijfsregister van ‘tijdelijk in Amby verblijvende personen’ valt niet te reconstrueren of er werkelijk op één dag een groep van veertig vluchtelingen tegelijk arriveerde. Niet bij iedereen staat genoteerd wanneer hij of zij arriveerde, alleen wanneer zij werden geregistreerd. Het kan zijn dat er op 16 mei een twintigtal vluchtelingen van alle leeftijden verscheen. Velen van hen gaven op afkomstig te zijn uit Hamborn. Dit was een stad die kort tevoren (in 1929) in Duisburg was opgegaan,¹⁸ maar in het spraakgebruik kennelijk nog als plaats van herkomst gold.

Wat wel uit dit register blijkt, is een netwerk van familierelaties. Zo vonden van het gezin Schubert drie generaties een toevluchtsoord in Amby: de grootouders, vijf van hun kinderen, drie schoonzons, een kleinkind en twee broers van een van de schoonzons met hun gezinnen. Opvallend is voorts dat de vluchtelingen van 1933 bijna allemaal de Poolse nationaliteit bezaten of staatloos geworden waren, en dat zij vanuit een beperkt aantal steden en stadjes in Duitsland naar Amby waren gevlucht: 42 kwamen direct of indirect uit Hamborn, zeventien uit Essen en twee uit Oberhausen, drie bijna aan elkaar gegroeide gemeenten. Het is dus goed mogelijk dat zij elkaar kenden of van horen zeggen van elkaars vlucht naar Amby wisten. Zo hadden de drie broers Horschowski en hun gezinnen zich in het

¹⁶ In 1934 werden in Maastricht nog eens 53 nieuwe Joodse niet-Duitse vluchtelingen geregistreerd. Nationaal Archief (NA): archief Rijksvreemdelingendienst (RVD) en taakvoorgangers van het ministerie van Justitie, toegang 2.09.45, nr. 464: Limburg. Nominatieve staat van de zich gemeld hebbende Joodsche Vluchtelingen (niet-Duitsers).

¹⁷ HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 1013: Verblijfsregister van tijdelijk in Amby verblijvende personen.

¹⁸ Von Roden, *Geschichte der Duisburger Juden* a.w., 121.

dorp Hulsberg willen vestigen. Hulsbergs burgemeester weigerde hen echter, waarna zij door reisden naar Amby.¹⁹ De burgemeester van Heerlen weigerde in juli 1933 eveneens nog langer vluchtelingen op te nemen.²⁰

Het Joods Vluchtelingen Comité in Amsterdam was al snel op de hoogte van de mogelijkheid tot vestiging in Amby. Uit de biografie van Max Moszkowicz blijkt dat zijn vader door dit comité naar Zuid-Limburg werd verwezen. Ook de uit Altona gevluchte Hersch Wudka hoorde in Amsterdam dat hij hier moest zijn.²¹ Het comité had er belang bij de vluchtelingen door te sturen. Het was al snel door zijn geld heen geraakt, en volgens de directeur van de Rijksdienst voor werkloosheidsvoorziening en arbeidsbemiddeling probeerde het daarom de vluchtelingen over het land te verspreiden.²²

Deze directeur was niet de enige die zich met de vluchtelingen bemoeide. De burgemeesters kregen opeens te maken met allerlei autoriteiten die inlichtingen vroegen en richtlijnen gaven: behalve de genoemde rijksdienst waren dit de commissaris der Koningin van hun provincie, de procureur-generaal van het gerechtshof waaronder zij ressorteerden en de inspecteur der Koninklijke Marechaussee. Van de correspondentie over de vluchtelingen is echter het grootste deel verloren gegaan. Burgemeester Hermens schreef tot en met 1939 83 brieven over de in zijn gemeente gevestigde Joodse vluchtelingen.²³ Hiervan bleken er maar zestien te vinden. Ook die van zijn ambtgenoten ontbreken. De dossiers zijn eenvoudig zoek of hoogst onvolledig.

De inspecteur van de marechaussee, die ging over de grensbewaking, wilde weten wie zich waar had gevestigd, welke nationaliteit en identiteitspapieren zij bezaten en of ze een middel van bestaan hadden. Op 5 juli 1933 waren er zeventig Joodse vluchtelingen in Amby geregistreerd. Daarna is het verblijfsregister niet meer bijgehouden, en doordat de meeste brieven aan de inspecteur onvindbaar zijn, is niet precies te achterhalen hoeveel het er in totaal zijn geweest. Hermens zelf zou hebben opgegeven dat het er 117 waren. Of hierin de in Amby geboren kinderen zijn meegeteld, is niet bekend.²⁴

De procureur-generaal van het gerechtshof in Den Bosch gaf de richtlijnen van de

¹⁹ Dit blijkt uit een schrijven van de inspecteur van de Kon. Marechaussee aan burg. Hermens van 6 okt. 1933; NA: archief Rijksvreemdelingendienst, toegang 2.09.45, nr. 1354.

²⁰ Ibidem, nr. 463: burg. Heerlen aan inspecteur van de Kon. Marechaussee, 29 juli 1933.

²¹ Haenen, *De bokser* a.w., 39-40. Over Wudka: mededeling I. Wudka aan auteur, 13 maart 2019. Wudka werd in de verblijfsregisters geregistreerd als Wodka en Wödka, maar bij zijn huwelijk in 1934 gaf hij Wudka op als zijn naam en sindsdien heette hij zo. HCL: Huwelijks-Akten. Jaar 1934. Gemeente Amby. Akte N° 11.

²² NA: archief Rijksdienst der werkloosheidsverzekering en arbeidsvoorziening, toegang 2.15.13 nr. 145: doorslag van brief van de directeur van deze dienst aan onbekende, 27 juli 1933.

²³ HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nrs. 29, 30 en 31: registers van verzonden brieven. De minuten van deze brieven zijn evenmin bewaard gebleven.

²⁴ Dit getal is afkomstig uit een brief uit 1942 van een zekere Wüst, die zich in Roermond in het archief van de Politieke Opsporingsdienst bevindt; mail van E. van Rijsselt aan auteur, 17 mei 2019.

regering door en lette op de naleving. Hij liet de burgemeesters in Noord-Brabant en Limburg al op 24 mei 1933 weten dat voor de Joodse vluchtelingen als algemene regel gold dat zij zich ‘niet hier te lande zullen vestigen’. Ook mochten zij, om de werkloosheid niet nog groter te maken, geen werk verrichten of handel drijven. Bovendien moesten vluchtelingen zonder voldoende middelen van bestaan of zonder geldige papieren worden geweerd, ‘tenzij zij daadwerkelijk worden achtervolgd’.²⁵

Spoedig bleek dat deze richtlijn niet werd nageleefd. De gouverneur, zoals de commissaris der Koningin in Limburg van oudsher wordt genoemd, maakte zich zorgen over de aantallen vluchtelingen. Hij was bang voor verstoring van de openbare orde en schreef daarom een enquête uit onder de burgemeesters in zijn provincie. Die leidde tot het inzicht dat zich in Limburg veel Joodse vluchtelingen van Poolse nationaliteit hadden gevestigd. Vrijwel allen dreven zij handel, ‘meestal door het venten met hun koopwaar langs de huizen’, waarmee zij de ingezetenen concurrentie aandeden. Hij wilde dat beter werd nagegaan of de papieren van de vreemdelingen wel in orde waren.²⁶

De praktijk was dat er druk op de vluchtelingen werd uitgeoefend om door te reizen, maar dat zij in hun doen en laten verder ongemoeid werden gelaten, althans in Amby. Uit een lijst met de namen van 42 toen nog in Amby verblijvende niet-Duitse Joodse vluchtelingen blijkt dat hen in juni 1934 was aangezegd dat zij de gemeente uiterlijk op 1 oktober van dat jaar moesten verlaten. Uit de lijst blijkt bovendien dat een deel van hen uitstel had gekregen. Dit was inmiddels ook officieel beleid. In een geheime brief had de minister van Justitie eind december 1933 de procureurs-generaal laten weten dat de al in het land aanwezige Joodse vluchtelingen van Duitse nationaliteit konden blijven. In mei 1934 werd dit uitgebreid tot de Poolse en staatloze vluchtelingen die hier al waren. Ook was er geen bezwaar meer tegen dat zij werkten, al was dit niet wenselijk.²⁷

Het lijkt erop dat alleen wie de pech had te zijn opgevallen, werd uitgewezen. Dit overkwam de slotenmaker Icak Bursztyn, zijn vrouw Sara Berger en hun dochtertje van twee, komende uit Hamborn. Zij hadden zich in mei 1933 in Amby gemeld, maar waren een week later naar het naastgelegen Meerssen vertrokken. Omdat zij geen geldige papieren hadden, de Poolse nationaliteit bezaten en Bursztyn er kennelijk geen geheim van had gemaakt dat hij met koopwaar langs de deuren ging toen dit nog niet werd gedoogd, kregen

²⁵ HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 550: proc.-gen. gerechtshof Den Bosch aan burgemeester, 24 mei 1933.

²⁶ HCL: archief Kabinet van de commissaris der Koningin in Limburg, toegang 04.05 nr. 1194: commissaris der Koningin aan minister van Binnenlandse Zaken, 3 juli 1933; dezelfde aan burgemeesters in Limburg, 2 sept. 1933.

²⁷ Ibidem, minister van Justitie aan procureurs-generaal der gerechtshoven, 27 dec. 1933 en 30 mei 1934.

zij van de minister van Justitie geen verblijfsvergunning. De Bursztyns woonden op dat moment weer in Amby. Daarom rustte op Hermens de taak Bursztyn aan te zeggen dat hij vóór 6 augustus het land moest verlaten. Bij deze gelegenheid hoorde Hermens wat Bursztyn was overkomen. Hij had in Hamborn in het openbaar er zijn afkeuring over uitgesproken dat de nazi's een rabbijn zijn baard hadden afgeknipt. Hierop was hij in hechtenis genomen, maar door toedoen van zijn vrouw na vijf dagen weer vrijgelaten. Bursztyn was toen direct het land uit gevlucht.

Voor Hermens was dit aanleiding hem een week uitstel te verlenen. Hij schakelde het in april 1933 in Maastricht opgerichte comité tot hulp aan Joodse vluchtelingen in om te helpen voor Bursztyn toegang tot België of Frankrijk te krijgen.²⁸ Alleen zo kon worden voorkomen dat hij werd uitgezet. Via de Franse consul lukte het een visum voor Frankrijk te krijgen, waar Bursztyn in Lille een broer had wonen. Hermens gaf hem vervolgens met instemming van de procureur-generaal de tijd de papieren in orde te brengen. Uiteindelijk vertrok het gezin in september naar Lille. Hier vandaan verhuisde het of werd het in 1935 alsnog uitgezet naar Polen, waarvandaan de Bursztyns in 1937 naar Palestina emigreerden.²⁹

Burgemeester Hermens spande zich niet alleen in voor de Bursztyns. Voor het grootouderpaar van de eerder genoemde familie Schubert kreeg hij toestemming tot het verlenen van een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd, omdat hij hen te oud vond (hij was 68, zij 59) de moeilijke reis naar Palestina te aanvaarden.³⁰ Vermoedelijk kregen de (meeste) anderen telkens tijdelijke verblijfsvergunningen. Hermens verzekerde de inspecteur van de marechaussee dat negen families over eigen middelen beschikten, zodat zij evenmin hoefden worden uitgezet – al is niet duidelijk hoeveel zij bezaten. En op een suggestie van dezelfde inspecteur de broers Horschowski en hun gezinnen het land te laten uitzetten, antwoordde Hermens dat hij hier geen aanleiding voor zag. Het drietal, allen kleermakers, stond bekend als rustige lieden, die niemand concurrentie aandeden. Hij gebruikte bovendien een economisch argument. In geval van uitzetting zou immers een aantal woningen opnieuw leeg komen te staan, 'tot schade van de alhier wonende eigenaren'.³¹

²⁸ Het bestaan van dit steuncomité blijkt uit een brief van het kerkbestuur van de Nederlands-Israëlitische gemeente in Maastricht aan het Comité voor Bijzondere Joodse Belangen van 21 april 1933; HCL: archief Hoofdsynagoge Maastricht, toegang 21.284A nr. 156.

²⁹ Zie voor de brieven over en van Bursztyn HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 550; archief Kabinet van de commissaris der Koningin in Limburg, toegang 04.05 nr. 1194; NA: archief Rijksvreemdelingendienst, toegang 2.09.45, nr. 1354. Zie over hun lot na het vertrek uit Amby: 'Namenliste Duisburger Juden', in: Von Roden, *Geschichte der Duisburger Juden* a.w., 1015-1367.

³⁰ HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 551: burg. Amby aan proc.-gen. gerechtshof Den Bosch, 10 okt. 1934.

³¹ NA: archief Rijksvreemdelingendienst, toegang 2.09.45, nr. 1354: inspect. Kon. Marechaussee aan burg. Amby, 6 okt. 1933; burg. Amby aan inspect. Kon. Marechaussee, 12 okt. 1933.

Hermens zal zich vermoedelijk opnieuw hebben moeten inspannen voor de vluchtelingen die na de *Anschluss* in maart 1938 en de *Kristallnacht* in november van dat jaar naar Nederland kwamen. Hierover is niets te vinden. Aan de andere kant riep hij in 1934 de hulp in van de politie in Kerkrade. Hij vroeg de commissaris de gangen na te gaan van de koopman Markus Eder, omdat hij vermoedde dat Eder door te verhuizen zich aan uitzetting probeerde te onttrekken.³² Zo waren nu eenmaal de regels.

Het meest opmerkelijke is misschien dat de groep vluchtelingen geen ophef veroorzaakte. Weliswaar behaalde de NSB in 1935 bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in Amby ruim 22 procent van de stemmen.³³ Toch wijst niets erop dat dit een stem tegen de vluchtelingen was. Het onderwerp behaalde geen enkele keer de notulen van de gemeenteraad, ook niet in de rondvraag. Vermoedelijk bestond er ook geen aanleiding tot onrust. De meesten woonden ver buiten de dorpskern op een kluitje aan de Hoofdstraat en de Bergerstraat, dichtbij Heer. Bovendien was hun aantal sinds het voorjaar van 1933 gedaald van ruim zeventig tot een veertigtal. Hierop zou het zich stabiliseren. Een enkeling reisde door naar Palestina. De familie Katz, een gezin van zes, verhuisde in het najaar van 1933 naar Eysden in België en ook enkele anderen vestigden zich na enige tijd in België en Frankrijk. Er was een gezin dat naar Heer trok, terwijl Isaak Freilich met zijn gezin na korte tijd doorreisde naar Maastricht en de Bursztyns zoals gezegd noodgedwongen naar Lille. Ernst Isaack en zijn vrouw, vluchtelingen uit Oberhausen met de Duitse nationaliteit, bleken na enkele weken uit Amby verdwenen. Bijna een jaar later schreven zij zich in Maastricht in, opnieuw onder de vermelding dat zij uit Oberhausen kwamen. Net als Freilich bouwden zij een bestaan op in Maastricht. Dat deed uiteindelijk ook Abraham Moszkowicz, maar hij en zijn gezin verhuisden pas in 1939 naar die stad. De Freilichs zouden de oorlog overleven, zoon Frits was zelfs actief in het verzet. Maar de Isaacks en de familie Moszkowicz werden met uitzondering van zoon Max Moszkowicz in Duitse kampen omgebracht.

Evenzo verging het uiteindelijk Jacob Wolf Pinczowski en Elias Komornik en hun gezinnen. Zij waren om onbekende redenen uit Amby naar Duisburg teruggekeerd. In 1939 slaagden zij er nog wel in hun dochters Helene en Frieda met een kindertransport naar Nederland te sturen. Frieda Komornik overleefde verschillende kampen, maar voor Helene Pinczowski ligt een struikelsteentje in de Spoorweglaan in Maastricht.³⁴

³² HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204 I nr. 551: burg. Amby aan commissaris van politie Kerkrade, 17 okt. 1934.

³³ *Limburgsch Dagblad*, 27 april 1935.

³⁴ Zie voor de vele verhuisbewegingen HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nrs. 550, 551, 552 en 553 met naamlijsten; NA: archief Rijksvreemdelingendienst, toegang 2.09.45, nr. 464: Limburg. Nominatieve staat van de zich gemeld hebbende Joodsche Vluchtelingen (niet-Duitschers); 'Namenliste Duisburger Juden', in: Von Roden, *Geschichte der Duisburger Juden* a.w.,

De groep die zich in Amby had gevestigd, probeerde intussen zo goed en zo kwaad als het ging een bestaan op te bouwen. Sommigen waren kleermaker, eentje was elektricien en later eigenaar van een winkel in elektrische apparaten, anderen leefden van een pensioen, de meesten dreven handel in textiel. Er vonden huwelijken plaats, meest met vluchtelingen uit andere plaatsen maar in één geval met een Nederlander uit Obbicht, er werden kinderen geboren en er deden zich sterfgevallen voor.³⁵ Contact met de Joodse kerkgemeenschap in Maastricht was er maar weinig. In de kerkeraad van de synagoge vond men dat deze vluchtelingen zich niet aan de Nederlandse Joodse gebruiken aanpasten. De meesten lijken zich pas tijdens de oorlog bij de Joodse gemeente in Maastricht te hebben aangesloten. In elk geval ontving niemand van hen steun van het armbestuur van de synagoge.³⁶ Ook van Amby ontvingen zij geen steun.

Bezetting

In de Joodse gemeenschap moet de spanning zijn opgelopen naarmate Duitsland zich agressiever opstelde, en zeker nadat Nederland bezet was. Op dat moment woonden er nog 46 Joodse vluchtelingen in Amby, onder wie dertien kinderen van achttien jaar of jonger.

In mei 1940 kwamen opnieuw vluchtelingen naar Amby. Nu waren het Maastrichtenaren die door de luchtaanvallen op en het opblazen van de Maasbruggen uit hun huizen waren verdreven. Zij werden opgevangen in Huize Severen.³⁷ Verder veranderde er voor het gemeentebestuur op het oog aanvankelijk niet veel, mede doordat van het verbod op socialistische en communistische partijen en organisaties in Amby niets te merken was. Toch kwam burgemeester Hermens al snel onder druk te staan.

De aanleiding was het gevolg van een nalatigheid van hem. Op 12 mei was in Dordrecht een sergeant uit Amby gesneuveld. Veel burgemeesters spraken in de eerste raadsvergadering tijdens de bezetting in bewogen bewoordingen over de gevallen soldaten

1015-1367; over Ernst Isaack: NA: archief Rijksvreemdelingendienst, toegang 2.09.45, nr. 1354: burg. Amby aan inspect. Kon. Marechaussee, 7 sept. 1933; HCL: archief gemeentepolitie Maastricht, toegang 20.108A nr. 1488: rapport 11 maart 1939; over Isaak Freilich: NA: archief ministerie van Buitenlandse Zaken, A-dossiers, toegang 2.05.03 nr. 1229: rapport vreemdelingendienst Maastricht, 14 mei 1938; over de verzetsrol van Frits Freilich: A.P.M. Cammaert, *Het verborgen front. Geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Leeuwarden, Mechelen 1994), 402 en 1071, Marie-Cécile van Hintum, *Lokerman. Het tragische oorlogsverhaal van de Limburgse verzetsleider die verraden werd* (Amsterdam 2019), 88 en 90-91; over Moszkowicz: Haenen, *De bokser* a.w., 9-79.

³⁵ Zie de registers van de burgerlijke stand in Amby. Zie voorts het Handelsregister van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Zuid-Limburg te Maastricht, HCL toegang 07.Z09.

³⁶ Over het wantrouwen, HCL: archief Hoofdsynagoge Maastricht, toegang 21.284A nr. 9: notulen kerkeraad 19 dec. 1933; over de toetreding tot deze gemeente: ibidem nrs. 162 en 163: lijsten van kiesbevoegden voor 1941 en 1942.

³⁷ HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 15: notulen B & W, 14 mei 1940.

uit hun gemeente.³⁸ In Amby noemde Hermens het feit dat iemand was gevallen pas nadat in augustus een van de raadsleden had gevraagd of er in Amby slachtoffers vielen te betreuren, maar ook niet meer dan dit. Dit groeide uit tot een rel toen de NSB-krant *Volk en Vaderland* de burgemeester verweet de sergeant niet te hebben herdacht omdat zijn vader een NSB'er was.³⁹ De toon was hiermee gezet. De NSB was een factor van betekenis geworden en een burgemeester moest voortaan op zijn tellen passen

Allengs moet de last van de verantwoordelijkheden van een burgemeester steeds zwaarder hebben gedrukt. De *Aanwijzingen* van de regering uit 1937, die in elk gemeentehuis wel ergens in een la of een kluis lagen, boden weinig houvast. Zij lieten het aan de burgemeesters over de afweging te maken of hun aanblijven méér in het belang van de bevolking was dan hun aftreden. Aan zijn naaste ambtgenoot, de burgemeester van Heer, zal Hermens weinig steun hebben gehad. Deze was voor de oorlog partijloos geweest, maar had zich tijdens de bezetting tot de NSB bekend. Hermens zal meer hebben gehad aan gouverneur W.G.A. van Sonsbeeck, die de Limburgse burgemeesters actief leiding gaf. Maar hij werd al in februari 1941 vervangen door een vooraanstaande NSB'er: M.V.E.H.J.M. graaf de Marchant et d'Ansembourg.⁴⁰

De nieuwe gouverneur deed zich gelden. In het voorjaar van 1941 wees hij Hermens erop dat in veel gemeenten gedenktekens waren geplaatst ter nagedachtenis aan gesneuvelde militairen. Hij zou daarom graag zien dat Hermens het initiatief nam ook in Amby zo'n monument op te richten. Hermens nam nu zijn toevlucht tot een beproefd middel: hij stelde een comité in dat de benodigde gelden moest inzamelen. In dit comité benoemde hij zijn zoon Paul en enkele oud-militairen. Zij kwamen al snel tot het besluit met de oprichting van het gedenkteken te wachten tot na de oorlog.⁴¹

Iets later, in augustus 1941, zette De Marchant et d'Ansembourg de Limburgse burgemeesters als groep zwaar onder druk. Op een bijeenkomst in het provinciegebouw maakte hij duidelijk wat hij van hen verwachtte. Zij moesten tonen dat zij begrip hadden voor de nieuwe tijd. 'En, Mijne Heren, begrijpt toch goed dat deze nieuwe tijd niets anders

³⁸ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd* a.w., 104.

³⁹ Ibidem nr. 7, notulen gemeenteraad, 2 aug. 1940; *Volk en Vaderland*, 27 sept. 1940. Hierop verlangde de kringleider der NSB in Maastricht dat de sergeant op kosten van de gemeente in Amby eervol zou worden herbegraven. Hermens verwees de ouders evenwel naar het ministerie van Defensie, dat hiervoor verantwoordelijk zou zijn. De sergeant werd op 21 november herbegraven. Zie HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 15: notulen B & W, 10 en 30 okt. 1940. *Limburger Koerier*, 1 nov. 1940.

⁴⁰ Paul Bronzwaer, *Maastricht en Luik bezet. Een comparatief onderzoek naar vijf aspecten van de Duitse bezetting van Maastricht en Luik tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Hilversum 2010), 98 en 102-104. Zie over de nieuwe commissaris: Paul Bronzwaer, *Max graaf de Marchant et d'Ansembourg. Een politieke biografie* (Heerlen 2016).

⁴¹ HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 15: notulen B & W, 19 en 28 mei 1941.

zal zijn dan het nationaal-socialistische tijdperk.' Hij verwachtte van de burgemeesters dat zij zich hieraan zonder reserve aanpasten, raadde hen aan *Mein Kampf* goed te bestuderen en zei bovendien dat zij voortaan moesten samenwerken met de lokale leiders van de NSB.⁴²

Voor de burgemeesters van Maastricht, Sittard, Kerkrade en Venlo was dit onacceptabel. Zij dienden hun ontslag in, gevolgd door de burgemeesters van een veertigtal kleinere Limburgse gemeenten. In vrijwel alle gevallen werden zij na korte of lange tijd opgevolgd door NSB'ers of andere Duitsgezinden.⁴³

De gouverneur had dit moment niet toevallig gekozen. Met ingang van 1 september 1941 werd in Nederland het nazistische *Führerprinzip* ingevoerd, het leidersbeginsel. Dit hield in dat gemeenteraden werden afgeschaft en dat wethouders ambtenaren werden met een adviserende rol. De burgemeester werd dus alleen aansprakelijk voor het bestuur. Het idee was dat gemeenten op deze manier ondergeschikt werden gemaakt aan het centrale gezag en de burgemeesters tot uitvoerders hiervan.⁴⁴

Waarom Hermens zich bij het collectieve ontslag van Limburgse burgemeesters afzijdig hield, is niet bekend. Wilde hij de vluchtelingen in zijn dorp beschermen? Dan kwam hij bedrogen uit. Na een reeks anti-Joodse maatregelen hadden de Duitse instanties eind 1941 de Joden in het land volledig in hun greep.⁴⁵ 'Joodse' bedrijven waren of werden in beslag genomen of geliquideerd. En Joden moesten vrijwel al hun overige bezittingen inleveren bij Lippmann, Rosenthal & Co. Voor de oorlog was dit een respectabele bank geweest, maar nu diende de naam slechts als façade van een roofbank.⁴⁶ Hoopte Hermens zijn inwoners tot steun te zijn? Dan was dit toch maar voor beperkte tijd. Want hij had voorafgaand aan zijn periodieke herbenoeming al in december 1940 moeten verklaren dat hij in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd op 1 januari 1943 zou aftreden.⁴⁷ Bij zijn overwegingen in de zomer van 1941 zal vermoedelijk niet hebben meegespeeld dat hij bij zijn ontslag of na zijn pensioen zou worden opgevolgd door een Duitsgezinde, want de nazificering van het openbaar bestuur was toen nog niet evident. En bovendien, de overgrote meerderheid van zijn ambtgenoten bleef op zijn plaats, ook in

⁴² Bronzwaer, *Maastricht en Luik bezet* a.w., 115-116; Bronzwaer, *Max graaf de Marchant et d'Ansembourg* a.w., 124-132.

⁴³ Ibidem, 116-119; Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd* a.w., 300-303.

⁴⁴ Bronzwaer, *Maastricht en Luik bezet* a.w., 115-116; Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd* a.w., 251-254.

⁴⁵ Ibidem, 442.

⁴⁶ Zie over de liquidatie van ondernemingen van de Joodse vluchtelingen in Amby, Heer en Maastricht HCL: archief Kamer van Koophandel en Fabrieken te Maastricht toegang 07.Z09A nr. 53. Zie over de onteigening van Joods bezit: Gerard Aalders, *Roof. De ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1999).

⁴⁷ HCL: archief commissaris der Koningin toegang 04.11 nr. 379: commissaris der Koningin aan Hermens, 22 okt. 1940; Hermens aan commissaris der Koningin, 26 okt. 1940.

Limburg.

In de zomer van 1942 werd Hermens medeverantwoordelijk gemaakt voor de deportatie van een groep Joden uit Amby. Als hoofd van de politie moest hij erop toezien dat de gemeenteveldwachter op 24 augustus 1942 in Maastricht een lijst in ontvangst nam met de namen van 39 Joden bij wie hij nog diezelfde dag de brief moest bezorgen dat zij zich de 25ste in Maastricht bij een school in de Professor Pieter Willemsstraat dienden te melden voor, zoals het heette, ‘tewerkstelling’ in Duitsland. Een deel van de vluchtelingen in Amby had deze oproep dus niet afgewacht, maar was al eerder ondergedoken of vertrokken. Een ander deel dook alsnog onder, met als gevolg dat zich slechts dertien Joden uit Amby in Maastricht meldden en naar Westerbork werden afgevoerd.⁴⁸ Dit kleine aantal doet vermoeden dat de groep door of met medeweten van de burgemeester was gewaarschuwd. Want naar verluidt beschikte Hermens soms of misschien wel geregeld over voorkennis over ophanden zijnde razzia’s, waardoor hij personen en gezinnen tijdig kon (laten) waarschuwen.⁴⁹

Van de dertien gedeporteerden overleefde alleen Salomon Kaufman.⁵⁰ Toch werden uiteindelijk 24 Joden uit Amby in vernietigingskampen omgebracht, doordat twaalf onderduikers alsnog werden opgepakt en gedeporteerd.⁵¹

Of burgemeester Hermens een rol heeft gespeeld bij de onderduik van vluchtelingen is niet bekend. Zijn woning werd verscheidene malen door de Duitse politie doorzocht. Hierbij werd een keer een ondergedoken Nederlandse officier gevonden, maar van Joodse onderduikers is in de opgetekende herinneringen van een van zijn dochters geen sprake.⁵² Toch is goed mogelijk dat hij er ten minste een passieve rol in speelde, want hij kan ervan hebben geweten dat zijn gemeentesecretaris C.M.B. Lamkin enkele gezinnen aan onderduikadressen hiep.⁵³

Na de bevrijding

Zoals eerder vermeld, ging Hermens op 1 januari 1943 met pensioen. Na zijn ontslag dook hij vrijwel onmiddellijk onder. Tot aan de bevrijding verbleef hij achtereenvolgens in

⁴⁸ Van Rens, *De vervolging van Joden en Sinti* a.w., 123.

⁴⁹ Hermens, *‘Ook deze tijd is niet verloren’* a.w., 26.

⁵⁰ Van Rens, *De vervolging van Joden en Sinti* a.w., 143. Zie over Kaufman: http://www.struikelsteentjes-maastricht.nl/uimg/struikelsteentjes/b20539_att-kaufman.pdf (geraadpleegd op 4-9-2019).

⁵¹ Van Rens, *De vervolging van Joden en Sinti* a.w., 346.

⁵² Hermens, *‘Ook deze tijd is niet verloren’* a.w., 33 en passim.

⁵³ Dit waren de gezinnen van Hermann Chrzanowski en Hersch Wudka. Mededeling I. Wudka aan auteur, 13 maart 2019.

Grevenbicht, Voerendaal en Bingelrade.⁵⁴ Dit weerhield hem niet van bezoeken aan Amby, vermoed met een pet in plaats van zijn gebruikelijke hoed.⁵⁵ Voor hem persoonlijk moet ook dit een zware tijd zijn geweest. Twee van zijn zoons kwamen in Duitse concentratiekampen terecht en een derde zat ondergedoken. Allen overleefden, maar dit bleek pas aan het eind van de oorlog.⁵⁶

Hermens had intussen op 14 september 1944, bevrijdingsdag voor Maastricht en omgeving, zijn taken als burgemeester van Amby en Bemelen hervat. Dit was het gevolg van het besluit Tijdelijke Voorziening Bestuur Provincies en Gemeenten, waarin was bepaald dat de op 10 mei 1940 in functie zijnde commissarissen der Koningin en burgemeesters die niet hadden gecollaboreerd of zich om andere redenen aan een zuiveringsprocedure moesten onderwerpen, hun werkzaamheden konden hervatten.⁵⁷ De volgende maand vergaderde het college van burgemeester en wethouders van Amby voor het eerst weer. Dit was evenwel niet compleet, want een van de wethouders wachtte een zuiveringsprocedure in verband met zijn houding tijdens de bezetting. Voorlopig nam dit college de functies van de gemeenteraad waar.⁵⁸

Als burgemeester had Hermens in deze tijd te maken met het Nederlandse Militair Gezag, en waarschijnlijk ook met de feitelijke gezagdragers, de afdeling *US Civil Affairs* van het Amerikaanse leger. Hij had bovendien een bijzonder onderdeel van dit leger ingekwartierd gekregen. Zuid-Limburg was aangewezen als 'rest and recreation area' voor de troepen die in de Ardennen en Duitsland hadden gevochten. Ter ontspanning werden voor hen in Maastricht concerten en optredens van Hollywoodsterren georganiseerd. Een deel van deze muzikanten, dansers en acteurs woonde gedurende die tijd op de Gravenhof, waar soms ook de zanger, danser en acteur Fred Astaire verbleef.⁵⁹ De behoudende katholieke Hermens, die als burgemeester muziek en dans op zondag en tijdens de kermis altijd had verboden, moet hierbij zijn bedenkingen hebben gehad.

In het voorjaar van 1945 werd de tijdelijke voorziening in het gemeentebestuur als geëindigd beschouwd. Daarom verzocht Hermens de koningin hem eervol ontslag te verlenen als burgemeester van Amby en Bemelen. Het moet pijnlijk zijn geweest dat hij het

⁵⁴ NA: archief ministerie van Binnenlandse Zaken, afd. Binnenlands Bestuur, toegang 2.04.57 nr. 2029: formulier m.b.t. rechtsherstel overheidspersoneel, 5 juli 1947.

⁵⁵ Hermens, *'Ook deze tijd is niet verloren'* a.w., 26.

⁵⁶ Ibidem, passim.

⁵⁷ Bronzwaer, *Maastricht en Luik bezet* a.w., 301. Zie ook HCL: archief commissaris der Koningin, toegang 04.11 nrs. 379 en 387: Hermens aan commissaris der Koningin, 25 en 27 sept. 1944.

⁵⁸ HCL: archief gemeentebestuur Amby I, toegang 20.204A nr. 15: notulen B & W, 10 okt. 1944.

⁵⁹ Hermens, *'Ook deze tijd is niet verloren'* a.w., 34, 155, 233 en 235. Zie ook: Wim Klinkert, 'The American Army and the liberation of the Netherlands 1944-1945', https://www.academia.edu/5258726/The_American_Army_and_the_liberation_of_the_Netherlands_1944-1945 (geraadpleegd op 12-8-2019).

moest doen met een ministerieel besluit met de karige mededeling dat hij met ingang van 16 juli 1945 het ambt van burgemeester niet langer vervulde. Toch kan het niet helemaal een verrassing zijn geweest, want hij wist dat zijn functioneren als burgemeester tijdens de bezetting onderwerp van een onderzoek was. Er was namelijk een ondertekende klacht over hem ingediend en hij had hiertegen een verweerschrift geschreven.

Zowel de aanklacht als het verweerschrift zijn zoek.⁶⁰ Heel ernstig kan de klacht echter niet zijn geweest. In het najaar van 1945 oordeelde het Centraal Orgaan op de Zuivering van Overheidspersoneel dat er geen aanleiding was voor maatregelen tegen Hermens. Maar hiermee had hij nog geen eervol ontslag. In 1947 probeerde hij het daarom opnieuw, en met succes. Met een begeleidend schrijven onder het kopje ‘Rechtsherstel’ zond gouverneur F.J.M.A.H. Houben, de opvolger van Van Sonsbeeck, Hermens in september 1947 het Koninklijk Besluit waarin hem alsnog eervol ontslag werd verleend als burgemeester van Amby en Bemelen, onder ‘dankbetuiging voor de langdurige diensten door U als zodanig bewezen’.⁶¹ Dit was een passend slot aan een burgemeesterschap van een kwart eeuw.

Terugblik

Hoe moet nu, terugblikkend, burgemeester Hermens worden beoordeeld? Uit zijn optreden in het college van burgemeester en wethouders en in de gemeenteraad blijkt zijn sociale inborst. Het eerste dat opvalt aan zijn vluchtelingenbeleid, en hierin onderscheidde Hermens zich van menige ambtgenoot, is dat hij vluchtelingen in zijn gemeente toeliet, althans in Amby. In Bemelen meldde zich er niet één. Dit wetigt de indruk dat zij naar Amby waren gekomen omdat er huizen leeg stonden. Maar Hermens deed méér. Zijn bevoegdheden waren beperkt, maar hij bood bescherming waar dit naar zijn idee nodig was en waar hij kon. Zo verzette hij zich met een economisch argument – het belang van de huiseigenaren in wier huizen de vluchtelingen woonden – tegen de willekeur waarmee de inspecteur van de marechaussee vooral Poolse Joden wilde uitzetten. Hermens interpreteerde de richtlijnen van de regering met wat men creatieve gehoorzaamheid kan noemen zo ruim mogelijk. Zijn beleid is daarom te kenmerken als humaan.

De vraag of dit de vluchtelingen uiteindelijk heeft geholpen, is niet eenvoudig te

⁶⁰ Het bestaan ervan blijkt uit een brief van W.G.A. van Sonsbeeck aan het Centraal Orgaan op de Zuivering van Overheidspersoneel van 1 okt. 1945: HCL: archief commissaris der Koningin, toegang 04.11 nr. 379. Volgens de inhoudsopgave van Hermens’ zuiveringsdossier zouden de stukken zich in dit dossier moeten bevinden, maar ze ontbreken: NA: archief ministerie van Binnenlandse Zaken, toegang 2.04.57 nr. 11631.

⁶¹ Zie de correspondentie in Hermens’ persoonsdossiers bij de provincie en het ministerie van Binnenlandse Zaken. HCL: archief commissaris der Koningin, toegang 04.11 nr. 379; NA: archief ministerie van Binnenlandse Zaken, toegang 2.04.57 nr. 2029.

beantwoorden. Om te beginnen staat niet vast wie dit precies waren, omdat het niet goed is bijgehouden. Van de Joden die aan het begin van de bezetting nog in Amby woonden, werd iets meer dan de helft omgebracht. Dit is weliswaar substantieel lager dan het gemiddelde in Nederland van 84 procent, maar het blijft hoog. Het was ook iets hoger dan het percentage in Maastricht.⁶² En van de vluchtelingen voor wie het verblijf in Amby slechts een springplank was, valt lang niet in alle gevallen te achterhalen wat er van hen is geworden. Zeker is dat ook onder hen veel slachtoffers zijn te betreuren. Een van de overlevenden, Max Moszkowicz, was echter duidelijk in zijn oordeel: hij zou zijn leven lang dankbaar blijven voor wat Hermens voor de vluchtelingen had betekend. Dit werk moet een samenspel van burgemeester en gemeentesecretaris zijn geweest waarin moeilijk te onderscheiden viel wie precies waarvoor verantwoordelijk was, want een andere overlevende, Hersch Wudka, vertelde altijd dat hij en zijn gezin zo goed waren geholpen door de gemeentesecretaris.⁶³

Over Hermens' opstelling tijdens de bezetting is te weinig bekend om hierover te kunnen oordelen. Veel burgemeesters beseften pas na enige tijd dat handhaving van de openbare orde de opmaat vormde tot nazificering van politie, Justitie en openbaar bestuur.⁶⁴ Zijn naoorlogse verweerschrift had misschien licht kunnen werpen op zijn beweegredenen zich niet aan te sluiten bij het collectieve ontslag van een derde van de Limburgse burgemeesters. Maar het zou hoe dan ook moeilijk zijn geweest te voldoen aan de naoorlogse maatstaf van wat 'goed' was, eenvoudig omdat het aanzien en gezag van een burgemeester door de bezetter werden gecorrumpeerd.

Door de oorlogsomstandigheden was Hermens' loopbaan als een nachtkaaars uitgegaan. Bij zijn dood op 87-jarige leeftijd op 8 februari 1965, bleek hij echter niet vergeten. *De Nieuwe Limburger* kwam met een beknopte necrologie van de man die tot op hoge leeftijd vitaal was gebleven en die werd gekenmerkt door zijn liefde voor het – katholieke – verenigingsleven. In een korte opsomming van zijn belangrijkste werken vermeldde de krant dat hij in de oorlog veel Joden had geholpen, de vele functies die hij had vervuld, en de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifice die hij ontving voor zijn verdiensten voor kerk en samenleving.

De parochiekerk van de H. Walburga in Amby was op vrijdag 12 februari te klein om alle belangstellenden die op de uitvaart waren afgekomen een zitplaats te bieden. Onder hen waren burgemeester Michiels van Kessenich van Maastricht en diverse andere burgemeesters en oud-burgemeesters, een vijftigtal geestelijken, wethouders, raadsleden, huidige en vroegere ambtenaren en tal van inwoners van Amby en Bemelen die zo uiting

⁶² Bronzwaer, *Maastricht en Luik bezet* a.w., 230.

⁶³ Haenen, *De bokser* a.w., 41; mededeling I. Wudka aan auteur, 13 maart 2019.

⁶⁴ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd* a.w., 193.

gaven aan hun gevoelens van dankbaarheid jegens de oud-burgemeester. Volgens het *Limburgs Dagblad* was het een eerbetoon zoals Amby het zelden had gezien. In de woorden van dezelfde krant eerden zij zo de nagedachtenis van ‘een toegewijd burgemeester en een zorgzaam vader’.⁶⁵

Ofschoon *De Nieuwe Limburger* de betekenis van Hermens voor de Joden in zijn dorp had aangestipt, zou het nog enige tijd duren voordat er in het algemeen aandacht ontstond voor het lot van de Joden tijdens de bezetting van Nederland. Deze belangstelling werd gewekt door het beroemde boek van Jacques Presser over de ondergang van de Nederlandse Joden. Dit boek, dat in 1965 verscheen, wekte veel beroering. Het zou nog eens veertig jaar duren voordat er in het bijzonder belangstelling ontstond voor de Joden in Limburg, en hiermee ook voor de Joodse vluchtelingen in Amby, het kleine dorp waar relatief veel van deze vluchtelingen een toevluchtsoord hadden gevonden.⁶⁶

⁶⁵ *Limburgs Dagblad*, 13 februari 1965; *De Nieuwe Limburger*, 9 en 15 februari 1965.

⁶⁶ J. Presser, *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945* ('s-Gravenhage 1965). Zie voor de Joden in Limburg: Van Rens, *De vervolging van Joden en Sinti a.w.*, Bronzwaer, *Maastricht en Luik bezet a.w.*